

Є. М. Мануйлов, доктор філософії, професор

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

У статті розглядаються філософсько-правові концепції виникнення та розвитку правової держави в історії філософської думки. Робиться висновок, що в Україні збільшується впевненість у необхідності цього дослідження і реалізації цієї концепції на практиці. Конституція України забезпечує новий етап розвитку вчень про правову державу в Україні.

Ключові слова: держава, право, закон, правова держава, концепції правової держави.

Актуальність проблеми. Зародки теорії правової держави у вигляді ідей гуманізму, широкого і обмеженого зазіхання пануючого класу на принципи демократизму, установлення і зберігання свободи, панування права і закону простежуються ще в міркуваннях передових для свого часу людей: мислителів-філософів, істориків, письменників, юристів Давньої Греції, Риму, Індії, Китаю й інших країн. Традиційна концепція правової держави пройшла складний і тривалий шлях і склалася на початку ХІХ ст. Але більшість ідей, на яких вона базувалася, висувалися набагато раніше. Ще в античні часи розуміли, що лише право може дати владі міру.

Таким чином, актуальність проблеми полягає в основних підвалинах філософсько-правової детермінації виникнення та розвитку держави.

Розробці теорії правової держави присвячено чимало праць, починаючи від класиків античності до сучасних розробок. Зокрема, проблема розглядалася у працях Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Гоббса, Г. Гегеля, С. Франка, С. Алексєєва, О. Хьоффе, В. Четверніна та ін. Втім, у сучасних умовах розвитку українського суспільства проблема розбудови правової держави є дуже актуальною, це потребує ґрунтовного філософського осмислення існуючих концепцій виникнення та розвитку правової держави.

Завданням даної статті є спроба розкриття сутності та змісту основних концепцій виникнення та розвитку правової держави в історії філософської думки. Ще давньогрецький філософ-ідеаліст Платон у своїх відомих діалогах «Держава», «Політик», «Закони» тощо писав: «Я бачу близьку загибель тієї держави, де закон не має сили й знаходиться під чиєюсь владою». Відповідно, там, де закони встановлені в інтересах декількох людей, мова йде не про державний устрій, а тільки про внутрішні суперечки [2, с. 46].

Тиранія, яка неминуче приходить, за думкою Платона, на зміну демократії, «сп'янілої» «свободою в непохитному вигляді», коли надмірна свобода обертається надмірним рабством, є найгіршим видом державного устрою, де царюють беззаконня, свавілля й насильство. «Тільки там, – зазначав Платон, – де закон – володар над правителями, а вони – його раби, я вбачаю спасіння держави і всі блага, які тільки можуть подарувати державі боги» [2, с. 45].

Аналогічні ідеї, які заклали основу теорії правової держави, розвивалися також у роботах Аристотеля – за словами К. Маркса – «найбільш великого мислителя». Він був захисником права індивіда, приватної власності як прояву в кожній людині «природної любові до самого себе» і розвивав на противагу Платону погляд на державу, як на продукт природного розвитку, як на вищу форму людського спілкування, що охоплює собою всі інші форми (у вигляді родини, поселення і т. ін.). Йому належить крилатий вислів: *Amicus plato, sed magis amica Veritas*, що в перекладі означає: «Платон мені друг, але істина дорожче» [4, с. 365–366].

Виражаючи своє ставлення до державної влади, права і закону, Аристотель постійно проводив думку про те, що «не може бути справою закону володарювання не тільки за правом, але й всупереч праву, прагнення ж до насильного підкорення, звісно, суперечить ідеї права». Аристотель робив такий висновок: «Там, де відсутня влада закону, немає місця будь-якій формі державного устрою. Закон повинен володарювати над усім». Він також вважав, що в найбільш правильному устрої і правильно утвореній державі правлять не люди, а закони, оскільки навіть кращі правителі схильні до пристрастей, закон же є врівноважений розум: порушення правителем законів веде до відхилення від «політики» в бік «деспотії» [2, с. 60].

З ідеями передових мислителів Давньої Греції про право, свободу, людську гідність і гуманізм перегукуються гуманістичні переконання і погляди давньоримських політичних і суспільних діячів, письменників, істориків, поетів. Особливо виразно це простежується у працях відомого римського діяча і мислителя Цицерона, таких як «Про державу», «Про закони», «Про обов'язки», а також у численних творах інших римських письменників і філософів епохи імперії.

«Що таке держава? Чиїм надбанням вона є?» – питав Цицерон. І відповідав так: «Надбанням народу, який розуміється не як “будь-яке об'єднання людей, зібраних разом будь-яким чином”, а як “об'єднання багатьох людей, пов'язаних разом між собою згодою в питаннях права”». Цицерон незмінно укладав властиві людській природі, рівно як і природі взагалі, розум і справедливість. Право ж є, за його думкою, необхідним конституюючим джерелом державності взагалі [3, с. 250].

Як відомо, Цицерон був переконаним і послідовним прихильником природного права. Він виходив із того, що права і свободи людини не даруються і не встановлюються кимось і за чийм би то не було бажанням або велінням, а належать їй за самою природою. Оперуючи поняттям «істинного закону», Цицерон розглядав його як «розумне положення, яке відповідає природі, розповсюджується на всіх людей, постійне, вічне, яке покликане на виконання боргу, наказуючи і забороняючи, від злочину відлякує; воно, однак, є ніщо, коли це не потрібно, не наказує чесним людям і не забороняє їм...» [4, с. 366].

Дуже важливим у плані формування ідей, які заклали «перше каміння» і склали в подальшому (у видозміненому, пристосованому до дійсності, яка змінилась, вигляді) основу теорії правової держави, є сформульований Цицероном правовий принцип, згідно з яким «під дію закону повинні підпадати всі», а не тільки деякі «обрані громадяни». Важливим виявилось вироблене ним положення, в співвідношенні з яким будь-якому Закону має бути властиве прагнення хоча б «у чомусь переконувати, а не до всякого примушувати силою і загрозами», висовував їм заклики до «людяності, законотворчості», до боротьби за свободу і справедливість, за гуманне ставлення державних органів до вільних громадян і навіть рабів [2, с. 73].

Давня гуманістична думка, державно-правові погляди та ідеї передових, прогресивних мислителів того часу безсумнівно стали першоосновою всього наступного розвитку гуманістичних поглядів й ідей, які склали потім фундамент теорії правової держави.

Звісно, до повного завершення процесу творення даної конструкції, самої будівлі під назвою «теорія правової держави» було ще дуже далеко. Необхідно було пройти ще величезний інтелектуальний шлях, який вимірюється навіть не століттями, а тисячоліттями. Але, тим не менше, початок, який надає надію, було покладено. Важливо було тепер не збитися з цієї дороги.

Після розпаду Російської імперії тривалий час політико-правове вчення не розвивалося (його поживлення спостерігається лише у XI–XII ст.), однак поширення в Європі римського права і римських традицій призводить до зміцнення підвалин державності, розуміння закону як волі народу, а відтак і визнання певної зв'язаності верховної влади цим законом.

У XII–XIII ст. формується середньовічний конституціоналізм у формі парламентських органів, які ототожнюються скоріше з судом, ніж із парламентом.

У подальшому ідея обмеження правителя законом і справедливістю знаходить розвиток у працях багатьох вчених, однак із відчутним впливом абсолютистських тенденцій у політичній науці (пов'язаних із формуванням абсолютистських монархій у Європі на зламі XVI ст.), а також боротьби між світською

і церковною владою. Відповідальність правителя зводиться до відповідальності лише перед Богом і природою.

Ідеї Середньовіччя, однак, стали фундаментом, на якому зросло систематичне вчення про правову державу. До ключових віх у розвитку політичної науки варто віднести обґрунтування світського характеру держави, державного суверенітету та верховної влади.

Так, в умовах боротьби проти феодального свавілля й абсолютистського деспотизму, в період буржуазних революцій й утвердження нового строю були сформовані вчення про правову державу в теоретично розвинутому вигляді такими мислителями того часу, як Н. Макіавеллі, Ж. Боден.

Макіавеллі, наприклад, намагався пояснити принципи політики, осмислити рушійні розвідки політичного життя з тим, щоб зобразити контури ідеальної держави, яка найкраще відповідала б потребам його часу. Мету держави він бачив у можливості вільного користування майном і забезпечення безпеки для кожного. При розгляді питання про державні форми він віддавав перевагу республіці, оскільки саме республіка значною мірою відповідає вимогам рівності і свободи.

Боден, у свою чергу, визначає державу як правове управління багатьма сім'ями й тим, що їм належить. Завдання держави, на його думку, полягає в тому, щоб забезпечити права і свободи.

Особлива роль у розвитку вчення про правову державу належить Г. Гроцію, Г. Гоббсу, Д. Дідро, Ш. Л. Монтеск'є, Т. Джефферсону, Дж. Локку та ін. [3, с. 251].

Із цих вчень слід виділити найбільш важливі положення в правовій державі.

Гроцій був першим відомим теоретиком школи природного права. Правові інститути феодалізму Гроцій вважав такими, що суперечать природі людини, тому він висунув вимоги нового права, «яке відповідає законам розуму». Метою держави він вважав охорону приватної власності посередництвом таких правоустановлень, які б забезпечували людині вільне користування своїм надбанням за згодою всіх. Джерелом будь-якої форми держави, за вченням Гроція, є громадський договір, тому при створенні держави народ може обрати будь-яку форму правління, але, обравши її, зобов'язаний підкорятися правителям.

Як і у Гроція, у Дідро державна влада виникає як продукт суспільного договору, який надає суспільству організовану політичну форму. Люди лише частково передають державі свою природну незалежність з метою забезпечення інтересів і об'єднання волі і сили всіх. Державна влада, отже, заснована на волі народу, який є сувереном.

«Лише нація є істинний суверен; істинним законодавцем може бути лише народ, лише воля народу є джерелом політичної влади».

Головна мета держави, за Дідро, є забезпечення невід'ємних прав громадян та їх щастя. Ідеї Дідро продовжив й обґрунтував Кант у своїй теорії правової держави.

Одним із перших, хто дав теоретичне обґрунтування демократичної держави, був Спіноза. Будучи зв'язаною законами, держава забезпечує дійсні права і свободи людини. Він стверджував, що держава могутня лише тоді, коли вона гарантує кожному громадянину не тільки збереження життя, а й задоволення його інтересів, і застерігав правителів від посягань на власність, безпеку, честь, свободу й інші блага підданих.

Гоббс був захисником абсолютної монархії в Англії, але тим не менше він розробив ряд прогресивних положень про панування права в суспільному житті, які потім були розвинені революційними буржуазними мислителями. До них належить обґрунтування формальної рівності, непорушність договорів. Свободу людини Гоббс розглядав як право робити все те, що не заборонено законом, і тим самим закінчив теоретичні основи найбільш ефективного принципу правового регулювання суспільних відносин.

У трактуванні Дж. Локка, який, за словами К. Маркса, був «класичним виразником правових уявлень буржуазного суспільства в протилежність феодалському», ідея панування права втілюється в державі, де панує закон, який відповідає природному праву й визнає непорушні природні права і свободи індивіда, і здійснено поділ влади. Таку державу з пануванням права він протиставляє деспотизму. «Воля людей, які знаходяться під владою уряду, – писав він, – полягає в тому, щоб мати постійне правило для життя, загальне для кожного в цьому суспільстві й установлене законодавчою владою, створеною в ньому; це – свобода йти услід моему власному бажанню у всіх випадках, коли цього не захищає закон, і не бути залежним від постійної, невизначеної, невідомої, самовладної волі іншої людини». Обґрунтований тут Локком правовий принцип, як і у Гоббса, індивідуальної свободи лише на словах дещо розходиться з наступною, що стала актуальною для нас, формулою: «дозволено все, що не заборонено законом».

Нові уявлення про поділ влади отримали систематичну розробку в творчості Монтеск'є. Розрізняючи в кожній державі три роди влади – законодавчу, виконавчу, судову, він зазначає, що для запобігання зловживань владою необхідним є такий порядок речей, при якому різні влади могли б взаємно стримувати одна одну. Поділ і взаємне стримування влади є, згідно з Монтеск'є, головною умовою для забезпечення політичної свободи в її відношенні до державного устрою.

Ідеї Локка і Монтеस्क'є чинять політичний вплив не тільки на подальші теоретичні уявлення про правову державність, а й на ранньобуржуазне конституційне законодавство, державну політику.

Цей вплив виявився, наприклад, у конституції США 1787 р. Вона майже втілює ідею правової держави на американському континенті. Автор «Декларації Незалежності США» Джефферсон критикує монархічну форму правління з позиції теорії суспільного договору й невідчужуваних, непорушних прав людини, й відстоює принцип народного суверенітету. Декларація Незалежності проголошує, що існують невідчужувані права людини, для забезпечення яких створюється держава.

Але серед прихильників правової держави ми бачимо таких, які виходять із пов'язаності держави позитивним законом, прийнятим у державі. Так, Ж.-Ж. Руссо писав, що закон приймається сувереном (народом), уряд – тільки слуга й виконавець закону.

З філософським обґрунтуванням теорії правової держави виступив І. Кант, який багаторазово вказував на необхідність для держави спиратися на право, суворо узгоджувати свої дії з правом, постійно орієнтуватися на право. Центральне місце в теорії Канта займає людина, особистість. Найважливішим принципом публічного права філософ вважав прерогативу народу вимагати своєї участі у встановленні правопорядку шляхом прийняття конституції, яка виражає його волю. Верховенство народу обумовлює свободу, рівність і незалежність усіх громадян у державі, яка виступає як «об'єднання великої кількості людей, які підкорені правовим законам, де діє принцип, згідно з яким законодавець не може вирішити відносно себе те, що народ не може вирішити відносно самого себе» [2, с. 399]. Якщо держава відхиляється від даного принципу, від дотримання прав і свобод і не забезпечує охорону законів, то вона ризикує загубити повагу і довіру своїх громадян, спонукає їх зайняти відносно себе позиції відчуженості [2, с. 402].

Там, де держава діє на основі конституційного права, відповідає загальній волі народу, там держава правова, там не може бути обмеження прав громадян і особистої свободи, совісті, думки, господарської діяльності. У правовій державі громадянин повинен володіти тією ж можливістю примусу тих, що володарюють, до точного виконання закону, яку має володар щодо громадянина. Правову організацію Кант, як і Локк, пов'язує з поділом влади на законодавчу, виконавчу – урядову, і судову, що здійснює суд присяжних, яких обирає народ [2, с. 399].

Філософська концепція Канта здійснила важливий вплив на подальший розвиток політико-правової думки і практикум державно-правового будівництва цивілізованого суспільства [3, с. 251].

Держава, згідно з Гегелем, теж є право, а саме конкретне право, тому що воно включає в себе визнання «всіх інших прав особистості, родини і суспільства». Зводячи державу в абсолют, який стоїть над особою й суспільством, Гегель доводить, що такі держави передують розвитку громадянського суспільства. У цьому твердженні Маркс бачив головний крок гегелівської концепції держави, оскільки в реальному житті суспільство виникає раніше держави, а остання є його продуктом і результатом розвитку. «Держава – це найбільш досконала організація суспільного життя, в якому все будується на правовій основі, що представляє царство реального життя». Цінність поглядів Гегеля на державу полягає в тому, що примусова, насильницька функція в ній відіграє не настільки важливу роль. У цілому вся його концепція правової держави прямо й однозначно спрямована проти свавілля, безправ'я і взагалі всіх неправових форм застосування сили з боку приватних осіб, політичних об'єднань і державної влади.

Під впливом його ідей у Німеччині сформувався представницький напрям, серед прихильників якого були Р. Моль, В. Велькер, Р. Гнейст.

Концепції правової держави дотримувалися й представники юридичного позитивізму. Саме представник цього напрямку Р. фон Моль дав перший більш-менш ґрунтовний аналіз правової держави в 1832 р., де він назвав вищим її принципом свободу громадян. Щоб досягти втілення вказаного принципу, необхідна пов'язаність держави правом [3, с. 251].

Єллінек, представник того ж напрямку, писав про самообмеження держави правом, а суб'єктивні права громадян представляв як захищені інтереси.

Велике значення для «удосконалення теорії правової держави мають праці вітчизняних авторів. Головна увага в них приділяється не тільки основним рисам і ознакам правової держави, а й найбільш важливим умовам їх формування. Заради справедливості слід зазначити, що вітчизняними авторами концепція правової держави в тому вигляді, як вона склалася і прокламувалася на сучасному Заході, часто-густо розглядалася лише в критичному плані. Це було правильно й цілком виправдано, коли малися на увазі лише її сутність, соціальний зміст і призначення в кожному конкретному історичному періоді й стосовно кожного конкретного пануючого прошарку або класу. Адже не є таємницею, наприклад, те, що по відношенню до будь-яких сучасних західних держав і тих, хто має владу, ця концепція закликає ідеалізувати їх, показати їх «зв'язаність» діючим правом, уявити будь-яку західну державу у вигляді якогось представника й захисника всіх без винятку прошарків суспільства, відданого сторожа «загальної» справедливості, законності і правопорядку, яким воно, як показує життя, є далеко не завжди [4, с. 369].

Однак в однозначному критичному підході до теорії правової держави були й значні натяжки. Недоліки такого бачення полягали насамперед у тому, що при оцінці даної концепції не враховувався той факт створення й застосування її інакше, як у вигляді політичного й ідеологічного засобу протиставлення і боротьби з абсолютистськими й іншими, подібними їм, режимами, й діяльності наддержавних об'єднань. Не розглядалися такі загальнолюдські цінності, як принципи й ідеї, що стосуються невід'ємних прав і свобод громадянина, пріоритет і «торжество закону» в умовах демократичного державного й суспільного устрою, соціальну справедливість і непорушність законності й правопорядку в умовах правової держави [4, с. 370].

Мова йде також про ідеї суверенності народу як джерела влади, гарантування його прав і свобод, підлеглість держави суспільству тощо. Маркс і Енгельс підтримали і розвинули далі ідею Гегеля про розмежування громадянського суспільства і держави. Вони показали, що саме громадянське суспільство складає першооснову будівлі людського гуртожитку, а життєдіяльність громадянських об'єднань є головною рушійною силою історичного прогресу або дослівно «істинний осередок й арена всієї історії». Маркс розглядав державу і право, виходячи з відкритої або класової теорії суспільного розвитку. Слід згадати його слова: «Свобода полягає в тому, щоб перетворити державу із органу, який стоїть над суспільством, в орган, який цьому суспільству повністю підкоряється»; та і в наш час більша або менша свобода державних форм визначається тим, в якій мірі вони обмежують «свободу держави» [2, с. 557].

Демократизація політичного режиму, розпад СРСР, здобуття Україною незалежності сприяли тому, що поняття правової держави вже кілька років тому міцно увійшло в теорію і практику сучасного українського конституціоналізму.

Стійких традицій правова держава Україна не мала, однак ідея правової держави у теорії держави і права та конституційному праві України має досить глибоке коріння і тому на початку 1990-х років так швидко була відроджена в українській юридичній науці, а її термінологічно понятійний рід значно поповнився за рахунок досить широкого використання відповідних апробованих дефініцій [1, с. 3].

Ідеї правової держави з великою одностайністю були сприйняті й інтерпретовані відповідно до сучасного розуміння вченими-юристами – розробниками Конституції України 1996 року [1, с. 5].

Висновок. В Україні відсутні згадані традиції правової держави, проте проголошення її такою, розвиток парламентаризму, ознаки цивілізованого формування влади, зміцнення незалежності правосуддя і водночас складні й суперечливі тенденції у становленні української держави зміцнили впевне-

ність у необхідності цього дослідження, аби сприяти неодмінній реалізації в Україні як справді європейській державі однієї з найпривабливіших протягом століть ідеї правової науки.

Нова Конституція України започатковує, без сумніву, новий і важливий етап розвитку вчень про правову державу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заєць О. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / О. П. Заєць. – К. : Парлам. вид-во, 1999. – 248 с.
2. Історія вчень про право і державу : хрестоматія для юрид. вузів і фак. / уклад., заг. ред. проф. д-р істор. наук Г. Г. Демиденко. – 2-ге вид., допов., змін. – Х. : Легас, 2002. – 928 с.
3. Скрипнюк О. В. Ідея соціальної справедливості в контексті теорії правової держави / О. В. Скрипнюк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2005. – № 2(25).
4. Скрипнюк О. В. Соціальна правова держава в Україні: проблеми теорії практики : монографія / О. В. Скрипнюк. – К., 2000. – 168 с.
5. Арон Р. Демократия и тоталитаризм : пер. с фр. / Р. Арон. – М. : Изд-во «Текст», 1993. – 437 с.
6. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практика реалізації / Р. Ф. Гринюк. – К. : Концерн «Видав. дім «Ін Юре», 2004. – 388 с.
7. Гуменюк І. Концепція соціальної держави: теоретико-методологічний аналіз формування змісту / І. Гуменюк // Право України. – 2008. – № 7. – С. 9–13.
8. Максимов С. І. Правове суспільство як регулятивна ідея реформування посттоталітарної правової системи / С. І. Максимов // Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз / за заг. ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2007. – С. 15–22.
9. Цимбалюк М. Громадянське суспільство як фактор утвердження демократичної правосвідомості / М. Цимбалюк // Право України. – 2007. – № 11. – С. 21–25.

ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВЫЕ КОНЦЕПЦИИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

Мануйлов Е. Н.

В статье рассматриваются философско-правовые концепции возникновения и развития правового государства в истории философской мысли. Делается вывод, что в Украине возрастает уверенность в необходимости этого исследования и реализации этой концепции на практике. Конституция Украины обеспечивает новый этап развития учения о правовом государстве в Украине.

Ключевые слова: *государство, право, закон, правовое государство, концепции правового государства.*

PHILOSOPHICAL AND LEGAL CONCEPTS OF THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF LEGAL STATE

Manuylov E. M.

The article considers the philosophical-legal concepts of the origin and development of law in the history of philosophical thought. It is concluded that in Ukraine increased confidence in the need for the study and implementation of this concept in practice. The Constitution provides a new stage of development of doctrines of legal state in Ukraine.

The idea of a lawful state have arisen in Antiquity. Even the ancient Greek philosopher Plato in his famous dialogues «State», «Politician», «Laws» and the like wrote «I see close destruction of that state where the law has no force and is under someone's power». Accordingly, where the laws are in the interests of a few people, we are not talking about a state system, but only about internal disputes.

A theory that inevitably comes, according to Plato, to replace democracy, «intoxicated» freedom is unwavering», when too much freedom turns into excessive slavery is the worst form of government. Where the reign of lawlessness, arbitrariness and violence. «Just there», said the Plato, where the law – the Lord over governors, and they are his slaves, I see the salvation of the state and all the benefits, which can only give the state the gods».

Similar ideas, which laid the Foundation of the theory of the legal state, has developed Aristotle, Cicero, the philosophers of the middle Ages, and modern times. A special role in the development of the doctrine of the rule of law applies to the Grotius, Hobbes, D. Diderot, Montesquieu, T. Jefferson, J. Locke and others.

One of the first who gave theoretical justification of a democratic state would. Spinoza. Being bound by laws, the state provides a valid rights and freedoms of man. Spinoza argued that the state is powerful only when it guarantees to every citizen not only save lives, but also the satisfaction of its interests, and warned rulers against encroachments on the property, security, honour, freedom and other good subjects.

With a philosophical basis for the theory of the legal state were made by Kant, who repeatedly pointed to the need for the state to rely on the law, to strictly coordinate its actions with the law constantly focus on the right. Hegel argued for this reason that such States precede the development of civil society.

The concept of legal state adhered to by the supporters of legal positivism. Of great importance for the improvement of the theory of the legal state are the works of domestic authors. (O. P. Zayets, O. V. Skrypniuk, R. F. Grinyuk, I. Gumenyuk, S. I. Maksymov, M. Tsybalyuk, etc.). But these studies are insufficient, especially because longstanding traditions of the legal state of Ukraine has not yet acquired. In Ukraine there is no tradition of a lawful state, however, the proclamation of her like this.

Key words: state, right, law, rule of law, the concept of a legal state.

